

ПРИКАЗ

О ПРЕДЕОНИМ ЦЕЛИНАМА У ШИРЕМ ЗАЛЕЂУ ЛЕСКОВЦА

Едиција Корени. Српске земље. Насеља, порекло становништва, обичаји, Службени гласник – САНУ, приредио Борисав Челиковић: књиге 27, 36, 37, 40. и 41.

Едиција *Корени. Српске земље. Насеља, порекло становништва, обичаји* (саиздаваштво Службеног гласника и Српске академије наука и уметности) зачета је 2010. године с првобитном идејом да се поново објаве студије о насељима и пореклу становништва које су – према познатој концепцији Јована Цвијића и његових сарадника Јована Ердељановића, Тихомира Ђорђевића и Веселина Чајкановића – објављиване у *Српском етнографском зборнику*. Накнадно је одлучено да ове студије буду допуњене студијама и прилозима о начину живота и обичајима јер се на тај начин на једном месту добија заокружена слика датог предела. Ипак, студије у едицији *Корени* нису објављиване оним редоследом којим су се сукцесивно појављивале на страницама *Српског етнографског зборника* већ су груписане тако да свака књига представља једну целину или се књиге пак надовезују једна на другу пошто њихове материје имају доста сродног или заједничког. Како студијама објављеним у *Српском етнографском зборнику* нису обрађене све предеоне целине у Србији и у другим српским земљама, едиција *Корени* има интенцију да се приближи том циљу, па доноси и монографије, чланке и прилоге из других публикација, с пратећим картама, фотографијама и скицама. За сваки рад дати су библиографски подаци о његовом првобитном објављивању.

Планирано је да цела едиција има укупно око 80 књига, тако да је до краја 2020. године објављено нешто више од половине тог броја. Избор радова у свим књигама праћен је опсежним предговором или поговором приређивача целе едиције историчара Борисава Челиковића, који је изложио детаљан преглед истраживања сваке од предеоних целина обухваћених конкретном књигом, уз подробне животне и радне биографије аутора радова обједињених у књизи.

После објављивања првих 29 књига, едиција је представљена 2017. године у Српској академији наука и уметности (видети: „Едиција Корени:

српске земље, насеља, порекло становништва и обичаји [фототипско издање радова Јована Цвијића и његових следбеника]“, *Трибина Библиотеке САНУ*, бр. 6, Београд, 2018, 25–42). Такође је приказана и у периодици (видети: Стеван Станковић, „Корени за незаборав. Подухват Службеног гласника и Српске академије наука и уметности“, *Глобус. Часопис за методолошка и дидактичка питања географије*, бр. 41, Београд, 2016, стр. 1–42; Горан Бабић, „Приказ едиције *Корени*“, *Гласник Удружења конзерватора Србије*, бр. 42, Београд, 2018, стр. 251–254; Милош Луковић, „Едиција *Корени*. Српске земље. Насеља, порекло становништва, обичаји“, *Гласник Етнографског института САНУ*, бр. 67/3, Београд, 2019, стр. 713–720).

У оквиру едиције *Корени* објављено је у периоду од 2016. до 2019. године пет књига које су посвећене предеоним целинама у ширем залеђу Лесковца, и то:

- књига 27: *Власина и Крајиште* (2016);
- књига 36: *Топлица и Добрич* (2018);
- књига 37: *Пољаница и Клисуре, Грделица, Доња Власина* (2018);
- књига 40: *Јабланица и Пуста Река* (2019);
- књига 41: *Дубочица* (2019).

Ове предеоне целине у сливу Јужне Мораве имају одређене заједничке карактеристике, а припадају областима јужне и југоисточне Србије које су ослобођене од турске власти 1878. године. Стога књиге из едиције *Корени* посвећене тим предеоним целинама ваља приказати заједно, чиме се пружа целовитији увид у историјат насеља, порекло становништва и обичаје на ширем подручју око Лесковца, које представља његово природно антропогеографско залеђе.

Истраживања предеоних целина на крајњем југу и југоистоку Краљевине Србије започео је још пре балканских ратова Риста Т. Николић (1877–1917, рођен у Врању), талентовани географ и антропогеограф, кога је Јован Цвијић сматрао (заједно с Јованом Ердељановићем) својом узданицом у реализацији прокламованог програма антропогеографских истраживања. Р. Николић и Ј. Ердељановић истакли су се још као студенти објављивањем заједничког рада (1899) о трговачким центрима и путевима у српским земљама у средњем веку и у турско доба. Р. Николић је убрзо објавио своје студије и Врањској Пчињи (1903) и Пољаници и Клисури (1905), да би се уочи балканских ратова појавила и његова опсежна студија о Крајишту и Власини (1912). Плодан рад овога веома вредног истраживача прекинула је његова смрт на бојишту (1917) у области Меглен (Егејска Македонија), о којој је ипак оставио вредне антропогеографске записе (постхумно их објавио Цвијић 1923. године).

Истраживањима предеоних целина на крајњем југоистоку Краљевине Србије, али и у суседним пределима које су још били под турском влашћу, бавиће се још један плодан аутор родом из Врања: Јован Хаци-Васиљевић (1866–1948), историчар, етнограф и књижевник. Под утицајем Стојана Новаквића, усавршавао се у Бечу, где је и докторирао (1897) на тему о држави Драгаша и Константина Дејановића (дисертација је објављена у Београду 1902. године). Као представник Министарства иностраних послова Краљевине Србије службовао је и у Битољу и Скопљу, тада још у саставу Османског царства, па у том раном периоду његовог стваралаштва настаје низ радова о поједеним пределима на територији данашње Србије и Северне Македоније, од којих неке потписује псеудонимом *Овчепољац*. Био је дугогодишњи секретар (1906–1938) Друштва „Свети Сава“ у Београду, али и у том периоду објављује низ радова, између осталог и краћу студију о Цариброду и Босилеграду (1924).

После радова ова два истакнута истраживача, у међуратном периоду није било опсежнијих антропогеографских истражовања предеоних целина на крајњем југу и југоистоку данашње територије Србије. Међутим, у периоду после Другог светског рата афирмисало се више истраживача ових предела (различитог профила), о чему сведочи и избор радова обухваћених књигама које овде приказујемо.

* * *

Књига *Власина и Крајиште* (укупно 1.298 страна) обухвата радове:

– Борисав Челиковић: „Предговор: Истраживања Власине и Крајишта“ (стр. 7–46);

– Риста Т. Николић: „Крајиште и Власина. Антропогеографска проучавања“ (стр. 47–493), првобитно објављено у: *Насеља српских земаља*, књ. VI II, *Српски етнографски зборник*, књ. XVI II, Београд, 1912, стр. 1–380, 637–679. + 32 табле, 4 прилога и 2 карте;

– Тихомир Р. Ђорђевић: „У Трну. Путописна белешка“ (стр. 495–507), првобитно објављено у: *Дело*, књ. 15, Београд, 1897, стр. 272–283;

– Јован Ердељановић: „С избора у власинском крају. Утисци и посматрања“ (стр. 509–535), првобитно објављено у: *Дело*, књ. 47, Београд, 1908, стр. 231–255;

– Јован М. Поповић: „Црна Трава“ (стр. 537–548), првобитно објављено у: Штампарија Савића и компаније, Београд, 1914;

– Јован Хаци-Васиљевић: „Цариброд и Босилеград“ (стр. 549–564), првобитно објављено у: *Браство*, књ. XVIII, Београд, 1924, стр. 32–46;

– Ђорданъ Захаријевић: „Кюстендилско крајце“ (стр. 565–1.298), првобитно објављено у: *Сборник за народни умотворения и народописъ*,

књ. XXXII, София, 1918, стр. I–XV, 1–653. + 59 табли са фотографијама, 4 табле у колору и једна карта.

У предговору књиге Б. Челиковић је констатовао да су предели Крајишта и Власине антропогеографски истражени током првих деценија XX века: са српске стране истраживао их је Риста Т. Николић, а са бугарске стране Јордан Захаријев (Јордан Захаревић, 1877–1965, рођен у Босилеграду), географ, етнограф, фолклориста и историчар. Николић је обрадио 97 данашњих насеља, од којих се 66 данас налази у Србији, а 31 у Бугарској, док је Захаријев обрадио 57 насеља: 34 данас у Србији, а 23 у Бугарској. Тако су 20 насеља са овог подручја обрадила оба аутора, што даје могућност за упоредну анализу изложених података и налаза, као и два различита национална приступа истом простору. Челиковић је нагласио да се предео Крајиште дели на четири уже целине: Врањско, Ћустендилско, Трнско (Знепољско) и Радомирско крајиште. Врањско крајиште је ушло у састав Србије после Берлинског конгреса (1878), а део Ћустендилског (Босилеградски срез) после Првог светског рата (1920), док су део Ћустендилског крајишта и цело Трнско и Радомирско крајиште остали у Бугарској. Опсежна студија Р. Николића објављена је у оквиру едиције *Насеља српских земаља*, односно на страницама *Српског етнографског зборника*. Такође опсежна, антропогеографска студија Ј. Захаријева о Ћустендилском крајишту објављена је у зборнику Бугарске академије наука за народне умотворине и етнографију (1918), у време док се читаво Ћустендилско крајиште налазило у саставу Бугарске.

Путописна белешка Тихомира Ђорђевића о кратком боравку у Трну, на бугарској страни (1897), настала је у раној фази његовог стваралаштва, када је, као ревизор основних школа, обилаго Пиротски округ. Т. Ђорђевић (1868–1944, рођен у Књажевцу) касније ће се афирмисати као етнолог, историчар, универзитетски професор и академик. Јован Ердџановић (1874–1944, рођен је у Панчеву, одрастао у Смедереву и Београду), ученик и следбеник Јована Цвијића, етнолог и антрополог, универзитетски наставник и академик, такође је у раној фази свог стваралаштва дао у мањем раду антропогеографски и етнографски приказ села и становника власинског планинског села Горње Гаре, где је (1908) боравио у својству председника бирачког одбора на изборима у том селу. Аутор краће студије о Црној Трави је свештеник Јован М. Поповић (1881–1930, рођен у Црној Трави), који је потицао из угледне српске свештеничке породице и као такав је, по бугарској окупацији југоисточне Србије 1915. године, доспео у бугарско ропство (податке о Јовану М. Поповићу пружио је приређивачу Б. Челиковићу Бранко Димић из Власотинца, истакнути истраживач власинског краја). Краћу студију о Цариброду и Босилеграду написао је Јован Хаџи-Васиљевић презентујући српске погледе на ове крајеве који су

1878. године припали Бугарској, а после Првог светског рата (1920) били прикључени новонасталој југословенској држави.

* * *

Књига *Топлица и Добрич* (укупно 675 страна) обухвата радове:

– Тихомир Р. Ђорђевић, „Поред Топлице. Путописне белешке“ (стр. 7–97), првобитно објављено у: *Браство*, књ. VII, Београд, 1896, стр. 14–103;

– Радослав Љ. Павловић, „Сеобе Срба и Арбанаса у ратовима 1876. и 1877–1878. године“ (стр. 99–152), првобитно објављено у: *Гласник Етнографског института САН*, књ. IV–VI, Београд, 1957, стр. 53–104;

– Радослав Љ. Павловић, „Жалица, Сеоце, Штава, Мрче, Луково и Требиње“ (стр. 153–160), из заоставштине (рукописа) Р. Љ. Павловића, Архив САНУ, Београд, Е-476, првобитно објављено у: *Копаоник – антропогеографска испитивања*, приредио С. Симоновић, Брус, 2012, стр. 266–274;

– Видосава Николић-Стојанчевић, „Топлица. Етнички процеси и традиционална култура“ (стр. 161–357), првобитно објављено као посебно издање Етнографског института САНУ, књ. 28, Београд, 1985 (преузете стр. 1–199, са две карте у прилогу);

– Вујадин Рудић, „Становништво Топлице“ (стр. 359–443), првобитно објављено као посебно издање Етнографског института САНУ, књ. 17, Београд, 1978 (преузете стр. 1–81, 191–193, са две карте у прилогу);

– Вујадин Рудић, „Становништво Прокупља“ (стр. 445–474), првобитно објављено као посебно издање Етнографског института САНУ, књ. 37, Београд 1992. (преузете стр. 1–8, 27–46, 109–110);

– Мита Костић, „Исељавање Црногораца у Србију 1889. године“ (стр. 475–490), првобитно објављено у: *Гласник Етнографског института САН*, књ. II–III, Београд, 1957, стр. 99–113;

– Илија Радуловић, „Црногорци у Топлици“ (стр. 491–502), првобитно објављено у: *Гласник цетињских музеја*, књ. I, Цетиње, 1968, стр. 133–143;

– Миленко А. Марковић, „Војвођани у Добричу“ (стр. 503–523), првобитно објављено у: *Зборник Матице српске*, серија друштвене науке, бр. 8. Нови Сад, 1954, стр. 67–86;

– Даринка Зечевић, „Александрово – □ банаћанско село □ у Добричу“ (стр. 525–551), првобитно објављено у: *Гласник Етнографског института САН*, књ. IV–VI, Београд, 1957, стр. 203–223, са два плана и осам фотографија у прилогу;

– Даринка Зечевић, *Блаце. Антропогеографска испитивања* (стр. 553–576), првобитно објављено у: *Гласник Етнографског института САН*, књ. I/1–2, Београд, 1957, стр. 91–104, са три скице и 16 фотографија;

– Косовка Ристић, „Проблеми становништва горњег тока Бањске реке“ (стр. 577–592), првобитно објављено у: *Zbornik radova*, sv. XVIII, Geografski zavod, Prirodno-matematički fakultet, Beograd, 1971, стр. 201–214;

– Вујадин Рудић, „Демографске карактеристике становништва Велике Плане код Прокупља“ (стр. 593–596), првобитно објављено у: *Зборник радова*, св. XXIX–XXX, Географски завод, Природно-математички факултет, Београд, 1983 (преузете стр. 109–110);

– Вујадин Рудић, „Становништва Барбатовца“ (стр. 597–601), првобитно објављено у: *Зборник радова*, св. XXVI, Географски завод, Природно-математички факултет, Београд, 1979 (преузете стр. 59–61);

– Вујадин Рудић, „Демографске карактеристике становништва Раче“ (стр. 603–608), првобитно објављено у: *Гласник Етнографског института САНУ*, књ. 11, Београд, 1981, стр. 101–104;

– Борисав Челиковић, „Поговор: Топлица и Добрич“ (стр. 609–675).

Услед ратних миграција (пре свега Арбанаса), Топлица је после ослобођења од турске власти 1878. године представљала веома депопулизовано подручје, а то у мањој мери важи и за подручје Добрича. Наредних деценија, све до избијања балканских ратова 1912. године, подручје Топлице, с малобројним насељима српских староседелаца, мења свој демографски лик насељавањем српског становништва с разних страна: из околних или удаљених крајева Кнежевине, из области које су остале под турском или аустругарском влашћу, из Црне Горе и других крајева. Био је то веома слојевит процес, који у мањој или већој мери осветљавају студије објављене у овој књизи.

Путописне белешке Тихомира Ђорђевића настале су у раној фази његовог стваралаштва, када је, као ревизор основних школа, пропутовао 1895. године Топличким округом, и то Добричем и Топлицом (ипак није доспео на подручје Косанице, која се сматра саставном делом Топлице). Док се преостали радови у овој књизи баве углавном насељавањем и структуром становништва Топлице и околних крајева после ослобођења од турске власти 1878. године, прва студија Радослава Павловића (1897–1983) подробно расправља о сеобама Срба и Арбанаса током ратова 1876. и 1877–1878. године. Други Павловићев рад, знатно мањи, посвећен је антропогеографским испитивањима топличких поткопаоничких села: Жалица, Сеоце, Штава, Мрче, Луково и Требиње. У оквиру програма антропогеографских и етнолошких истраживања Етнографског института САНУ (1957–1977) посебно је обрађена Топлица. Тако су настале опсежне монографије Вујадина Рудића (1937), географа и универзитетског наставника, а потом Видосаве Николић-Стојанчевић (1924–1998), етнолога и научног саветника Етнографског института САНУ, у којима су идентификоване различите миграционе струје у насељавању целог подручја Топлице, уз

анализу политичких и законодавних чинилаца који су омогућили оваква миграциона кретања. В. Рудић је такође обрадио насеље Барбатовца у околини Блага и град Прокупље, као и демографске карактеристике села Велика Плана код Прокупља и села Рача у Косаници. Мањи рад Косовке Ристић (1929), географа и универзитетског наставника, разјашњава порекло становништва горњег тока Бањске реке, десне притоке Топлице. Посебно су обрађена села: Трмка, Дабиновац, Вукојевац и Тачевац. У свом раду о антропогеографским испитивањима Блага Даринка Зечевић (1911–1970) више пажње је посветила положају, развоју, урбаним и привредним карактеристикама самог насеља, а укратко је приказала порекло становништва Блага, где је по ослобођењу од турске власти била доминантна копаоничка миграциона струја. Радови Мите Костића (1886–1980) и Илије Радуловића посебно се баве досељавањем из Црне Горе на подручје Топлице. За осветљавање највећег миграциониог таласа из Црне Горе 1889. године историчар М. Костић користио је документе из државних архива на Цетињу и у Београду, уз документе из Државног архива у Бечу. Географ и средњошколски наставник Илија Радуловић на терену је истраживао распоред, порекло и локална миграциона кретања црногорских насељеника у Топлици. Досељеницима из војвођанских крајева на подручје Добрича такође су посвећена два рада. Миленко А. Марковић обрадио је два села: Александрово и Божурну, користећи у знатној мери и архивске податке и објављене изворе. Даринка Зечевић је изложила резултате антропогеографских испитивања Александрова, која су тимским радом вршена у оквиру делатности Етнографског института САН 1949. и 1951. године

* * *

Књига *Пољаница и Клисура, Грделица, Доња Власина* (укупно 758 страна) обухвата радове:

– Риста Т. Николић, „Пољаница и Клисура. Антропогеографска проучавања“ (стр. 7–260), првобитно објављено у: *Насеља српских земаља. Расправе и грађа*, књ. 3, *Српски етнографски зборник*, књ. VI, Београд, 1905, стр. 1–244;

– Момчило Златановић, „О Пољаници“ (стр. 261–276), првобитно објављено у: *Врањски гласник*, књ. XII, Врање, 1990, стр. 85–98;

– Јован Ф. Трифуноски, „Грделичка клисура. Антропогеографска расправа“ (стр. 277–453), првобитно објавио Народни музеј, Лесковац, 1964, стр. 1–182 (са картом у прилогу);

– Јован Ф. Трифуноски, „Грделица“ (стр. 455–488), првобитно објављено у: *Годишњен зборник на Филозофскиот факултет во Скопје*, Природно-математички одел, кн. 10, Скопје, 1957, стр. 225–256;

– Јован Ф. Трифуноски, „Предејане (прилог проучавању варошица у Србији)“ (стр. 489–513), првобитно објављено у: *Годишен зборник на Филозофскиот факултет во Скопје*, Природно-математички одел, кн. 9, Скопје, 1956, стр. 197–218;

– Јован Ф. Трифуноски, „Народни живот и обичаји у селима Грделичке клисуре“ (стр. 515–579), првобитно објављено у: *Лесковачки зборник*, XVII, Лесковац, 1977, стр. 139–172;

– Јован Ф. Трифуноски, „Села и становништво у доњем сливу Власине – Други (посебни) део“ (стр. 581–637), првобитно објављено у: *Лесковачки зборник*, кн. XIV – додатак, Лесковац, 1974, стр. 1–32;

– Тихомир Р. Ђорђевић, „Белешка о Власотинцу“ (стр. 639–651), првобитно објављено у: *Дело*, кн. 14, Београд, 1897, стр. 136–147;

– Михаило М. Костић, „Власотинце (антропогеографска проучавања)“ (стр. 653–665), првобитно објављено у: *Гласник Српског географског друштва*, св. XXXIII, бр. 2, Београд, 1953, стр. 119–129;

– Драгутин М. Ђорђевић, „Власотинце. Прилози за изучавање историје лесковачке области“ (стр. 667–704), првобитно објављено у: *Лесковачки зборник*, кн. XII, Лесковац, 1972, стр. 167–185;

– Борисав Челиковић: „Поговор: Истраживања Пољанице, Клисура, Грделичке клисуре и Доње Власине“ (стр. 705–758).

Б. Челиковић је у поговору истакао да су Пољаница, Клисура, Грделичка клисура и Доња Власина предеоне целине које оивичавају са југозападне, јужне и источне стране простор Лесковачког Поморавља. Док се Пољаница, у горњем току реке Ветернице, наслања на предео Врањског Поморавља и административно припада Врању, Клисура, која захвата средњи (клисурасти) део тока Ветернице, припада Лесковцу и његовој утицајној сфери. Предео Грделичке клисуре раздваја Лесковачко Поморавље од Врањског Поморавља, а планински венац Острокуба раздваја је од Доње Власине, која је тесно повезана са Лесковачким Поморављем. На овом издиференцираном простору налази се укупно 120 насељених места, од чега граду Лесковцу припада 37, граду Врању припада 21, општини Владичин Хан припада 20, општини Власотинце припада 35, општини Сурдулица припадају четири, а општини Црна Трава припадају три насеља.

На почетку књиге налази се опсежна антропогеографска студија Ристе Т. Николића о Пољаници и Клисури из 1905. године. Следи краћа студија о Пољаници из пера Момчила Златановића (1934) из Врања, истакнутог истраживача јужне Србије (лексикограф, сакупљач народних умотворина, **књижевник и универзитетски наставник**). Пет студија у књизи (о Грделичкој клисури; о варошицама Грделица и Предејане; о народном животу и обичајима у селима Грделичке клисуре; о селима и становништву у доњем сливу реке Власине) дело су Јована Ф. Трифуноског (1914–1997,

рођен у селу Врутоку код Гостивара), истакнутог географа и универзитетског наставника из Скопља, који се у периоду после Другог светског рата истакао проучавањима већег броја предеоних целина на данашњој територији Србије и (Северне) Македоније и тиме фактички постао настављач Цвијићеве антропогеографске школе. Бројне радове је објављивао како у Републици (Северној) Македонији тако и у Републици Србији, а често се оглашавао и на страницама Лесковачког зборника.

„Белешка о Власотинцу“ Тихомира Ђорђевића настала је у истој прилици као и „Путописна белешка“ о његовом кратком боравку у Трну – када је (1897) као ревизор основних школа обилазио Пиротски округ, коме је тада припадао и Власотиначки срез. Зато су ове две „белешке“ објављене сукцесивно у часопису *Дело* (1897). Т. Ђорђевић је Власотинце приказао у кратким цртама, наглашавајући његов „стари облик, који и за време Турака имађаше“, али је исцрпно изнео забележене податке о народним бунама поносних и ратоборних Власотинчана (1809, 1839, 1841, 1860, 1877). Михаило М. Костић (1924–1986, рођен у Нишу), доктор географских наука који је изучавао разне предеоне целине југоисточне Србије, аутор је краће антропогеографске студије о Власотинцу. Такође, Власотинцу је посветио студију Драгутин М. Ђорђевић (1907–1999, рођен у Лесковцу), свештеник у селу Турековац код Лесковца и предани записавач народних обичаја и фолклора ширег лесковачког краја.

* * *

Књига *Јабланица и Пуста Река* (укупно 1019 страна) обухвата радове: – Милош Д. Луковић: „Миграције из Црне Горе у јужну Србију (Топлички и Врањски округ) у раздобљу 1878–1912. године“ (стр. 7–144), првобитно објављено у: *Десети конгрес историчара Југославије. Зборник радова саопштених од 15. до 17. јануара 1998. године у Београду*, уредници Миомир Дашић и Петар Пијановић, Београд, 1998, стр. 207–221; за ово објављивање аутор је првобитни текст студије допунио и иновирао на основу ранијих истраживања, а дао је и преглед извора и литературе који су у међувремену објављени, тако да је овде објављена студија знатно обимнија од првобитног текста;

– Добросав Ж. Туровић: „Горња Јабланица кроз историју“ (стр. 145–122), првобитно објављено у: *Горња Јабланица кроз историју*, Београд, 2002 (преузете стр. 47–51, 55–60, 66–68, 86–91, 98–99, 107–125, 127–153, 158–171, 173–180);

– Милорад Васовић: „Насељавање Горње Јабланице“ (стр. 213–228), првобитно објављено у: *Лесковачки зборник*, књ. II, Лесковац, 1962, стр. 43–51;

– Милорад Васовић: „О једној шиптарској оази у Горњој Јабланици“ (стр. 229–238), првобитно објављено у: *Зборник радова*, св. V, Географски завод, Природно-математички факултет, Београд, 1958, стр. 87–94;

– Милош Д. Луковић: „Ономастика села Гајтана у Горњој Јабланици“ (стр. 239–303), првобитно објављено у: *Ономатолошки прилози*, књ. IV, Београд, 1983, стр. 389–449, са две карте у прилогу;

– Милош Д. Луковић: „Курбан на врху Петрове горе у јужној Србији“ (стр. 305–326), првобитно објављено у: *Крвна жртва. Трансформација једног ритуала*, уредник Биљана Сикимић, Балканолошки институт САНУ, Београд, 2008, стр. 37–56;

– Јован В. Јовановић: „Доња Јабланица. Етнографска и социолошка истраживања“ (стр. 327–462), првобитно објављено у: *Лесковачки зборник*, књ. XXI, Лесковац, 1981, стр. 165–189; *Лесковачки зборник*, књ. XXII, Лесковац, 1982, стр. 311–366;

– Драгутин М. Ђорђевић: „Грађа о насељима (Горње Трњане, Горње Синковце, Доње Синковце)“ (стр. 463–480), првобитно објављено у: *Лесковачки зборник*, књ. XX, Лесковац, 1980, стр. 223–232;

– Милорад Васовић: „Један пример млађег досељавања и прилагођавања Куча у Лесковачкој котлини“ (стр. 481–495), првобитно објављено у: *Гласник Српског географског друштва*, св. XXXVI, бр. 2, Београд, 1956, стр. 1–14;

– Сребрица Кнежевић: „Лебане – прилог проучавању варошица у Србији“ (стр. 497–528), првобитно објављено у: *Огледи. Зборник радова*, Београд, 1953, стр. 125–151;

– Јован В. Јовановић: „Пуста Река. Антропогеографска и социолошка истраживања“ (стр. 529–931), првобитно објављено у: *Лесковачки зборник*, књ. XV – додатак, Лесковац, 1975, стр. 1–138; *Лесковачки зборник*, књ. XVII – додатак, Лесковац, 1977, стр. 1–116.

– Милорад Васовић: „Неколико података о инверсним миграцијама у Србији“ (стр. 933–941), првобитно објављено у: *Зборник Матице српске*, серија природних наука, 7, Нови Сад, 1954, стр. 74–79;

– Вујадин Рудић: „Порекло становништва Житног Потока“ (стр. 943–947), првобитно објављено у: *Зборник радова*, св. XIX, Географски завод, Природно-математички факултет, Београд, 1972, стр. 117–119;

– Александар Дероко: „Кућа у Јабланици и Пустој Реци“ (стр. 949–974), првобитно објављено у: *Зборник Етнографског института САН*, књ. 1, Београд, 1950, стр. 309–315 + 20 табли са 30 слика;

– Борисав Челиковић: „Поговор: Истраживања Јабланице и Пусте Реке“ (стр. 975–119).

Опсежна студија Милоша Д. Луковића (1951), научног саветника Балканолошког института САНУ, о многољудним миграцијама из Црне Горе у периоду 1878–1912. године односи се на четири суседне пределе

целине: Јабланицу, Пусту Реку, Топлицу и Добрич, које су биле знатно депопулизоване у ратовима 1876–1878. године (услед ратних миграција, претежно Арбанаса). Указано је на историјске претпоставке миграција у јужну Србију, не само из Црне Горе него и из других крајева, а на основу архивских података и законских решења подробно је анализирао однос власти према свим досељеницима и пребезима с турске територије.

Горњој Јабланици посвећене су посебне студије Добросава Ж. Туровића (1935–2018), историчара и публицисте из Лесковца, Милорада Васовића (1926–2005), географа и универзитетског наставника из Београда, и Милоша Д. Луковића (ови аутори потичу са подручја Горње Јабланице, из села Гајтана). М. Васовић је изложио резултате својих теренских истраживања (које је квалификовао као „претходне“), а приложио је и веома прегледну карту с географском распоредом досељеног становништва на подручју Горње Јабланице. Теренским истраживањем обухватио је такође арбанашку оазу у Горњој Јабланици, чему је посветио посебан рад. На основу теренских истраживања, М. Луковић је ономастички обрадио Гајтан, најпространије село у Горњој Јабланици: разјаснио је све топониме у селу (преко 800) и идентификовао све породице (број кућа, породична слава, порекло). У оквиру својих проучавања живота и обичаја становништва Јабланице, Сребрица Кнежевић, етнолог и универзитетски наставник из Београда, истражила је постанак и порекло становништва варошице Лебане, на „вратима“ Горње Јабланице.

Доњој Јабланици (предеоној целини у доњем току реке Јабланице, која чини сегмент Лесковачке котлине) посвећене су такође три студије теренских истраживача и добрих познавалаца ширег лесковачког краја: Јована В. Јовановића (1905–1992, рођен у Лесковцу), адвоката и публицисте из Лесковца, Драгутина М. Ђорђевића и Милорада Васовића. Ј. Јовановић је у опсежној студији изложио детаљне резултате својих етногеографских и социолошких испитивања насеља у Доњој Јабланици. Утврдио је да 25 од укупно 28 села представљају стара насеља, где су доминантни родови старинаца (насељени пре XIX века), а постоје само три нова села (Миланово, Петровац и Церница/Карађорђевац), чије је становништво досељено из других крајева после ослобођења од турске власти. Ј. Јовановић је разјаснио порекло свих родова у доњојабланичким селима, али није наводио њихове славе. Д. Ђорђевић је у мањем раду посебно обрадио три доњојабланичка села (Горње Трњане, Горње Синковце, Доње Синковце), која су најближа Лесковцу. М. Васовић је у мањем раду осветлио укоренивање у новоформираном селу Петровцу досељеника из племенске области Куча с почетка XX века.

На исти начин као и Доњу Јабланицу, Јован Ј. Јовановић је истражио и Пусту Реку, а резултате је саопштио у опсежној студији. Утврдио је да

је, за разлику од Доње Јабланице, ослобођењем од турске власти знатан део старих села у Пустој Реци остао без житеља услед ратних миграција Арбанаса. Та села (углавном у западним, припланинским деловима Пусте Реке) попуњавају досељеници с разних страна, понајвише из предела југоисточне Србије и Косовског Поморавља, а мањим делом из Црне Горе, Херцеговине, Баната и Срема. Образовано је и неколико потпуно нових села (Косанчић, Обилић, Дубрава, Зоровац, Савинац). Стариначких родова било је у селима у средишњим и источним деловима Пусте Реке, али су им се после ослобођења од турске власти придружили и бројни досељеници. Ј. Јовановић није бележио породичне славе ни у Пустој Реци. М. Васовић је у раду „о инверсном миграцијама у Србији“ заправо разјаснио настанак села Косанчића, коме су печат дали прво досељеници из Баната и Срема, а потом и из југоисточне Србије. В. Рудић је пажњу посветио Житном Потоку, у коме је и сам неко време радио. У овом пусторечком припланинском селу (које данас административно припада општини Прокупље) В. Рудић је идентификовао порекло родова насељених после ослобођења од турске власти. М. Луковић је описао обичај приношења крвне жртве („курбан“) на врху Петрове Горе (огранак планине Радан) и указао на његово порекло. На основу својих теренских истраживања, академик Александар Дероко, архитекта и универзитетски наставник, изложио је своја запажања о типовима кућа за становање и економских зграда у Јабланици и Пустој Реци у време (1947. године) када је традиционално народно градитељство било још витално у овим крајевима. Ова студија пропраћена је низом фотографија и скица (табли).

* * *

Књига *Дубочица* (укупно 972 стране) обухвата радове:

– Јован В. Јовановић, „Лесковачко поречје. Антропографска и социолошка студија“ (стр. 7–276), првобитно објављено у: *Лесковачки зборник*, књ. XII – додатак, Лесковац, 1972, стр. 1–90; *Лесковачки зборник*, књ. XIII – додатак, Лесковац, 1977, стр. 1–68;

– Јован В. Јовановић, „Лесковачко поље и Бабичка гора. Историјско-привредна и етнопогеографско-социолошка истраживања“ (стр. 277–765), првобитно објављено у: *Лесковачки зборник*, књ. XVIII – додатак, Лесковац, 1978, стр. 1–118; *Лесковачки зборник*, књ. XIX – додатак, Лесковац, 1979, стр. 1–183;

– Драгутин М. Ђорђевић, „Становништво Лесковачке Мораве“ (стр. 767–774), првобитно објављено у: „Живот и обичаји народни у Лесковачкој Морави“, *Српски етнографски зборник*, књ. LXX, *Живот и обичаји народни*, књ. 31, Београд, 1958, стр. 6–11;

– Драгутин М. Ђорђевић, „Ашани у лесковачком крају“ (стр. 775–799), првобитно објављено у: *Лесковачки зборник*, књ. XVII, Лесковац, 1977, стр. 207–222;

– Драгутин М. Ђорђевић, „Родовска заједничка земљишна својина“ (стр. 801–811), првобитно објављено у: *Лесковачки зборник*, књ. XXIV, Лесковац, 1984, стр. 359–364;

– Видосава Стојанчевић, „Печењевце у првим годинама после ослобођења“ (стр. 813–824), првобитно објављено у: *Лесковачки зборник*, књ. XV, Лесковац, 1975, стр. 109–115;

– Vladimir Petrović, „Zaplaće ili Leskovačko (u Srbiji). Narodni život i običaji. Lirske pesme“ (стр. 825–914), првобитно објављено у: *Zbornik za narodni život i običaje*, књ. V, JAZU, 1900, стр. 84–119, 253–297; књ. XIX, JAZU, Zagreb, 1914, стр. 176–182;

– Михаило М. Вељић, „Обичаји и веровања из Разгојне. Округ Врањски“ (915–918), првобитно објављено у: *Живот и обичаји народни*, књ. 14, *Различита грађа за народни живот и обичаје*, уредили Тихомир Р. Ђорђевић и Веселин Чајкановић, *Српски етнографски зборник*, књ. XXXII, Београд, 1925, стр. 395–396;

– Борисав Челиковић, „Поговор: Истраживања Лесковачког Поречја, Лесковачког Поља и Бабичке горе“ (стр. 919–972).

Приређивач Борисав Челиковић је истакао у поговору да предеоне целине Лесковачког поречја, Лесковачког поља и Бабичке горе не представљају заокружену природно-географску, етнографску и административну целину већ су само део средњовековне жупе Дубочице (тј. њено језгро), која је обухватала шири простор Лесковачке котлине. Стога је и ова књига едиције *Корени* понела назив *Дубочица*. На подручју Лесковачког поречја, Лесковачког поља и Бабичке горе налази се 96 насељених места, од којих 93 припада граду Лесковцу и 3 општини Дољевац (Дољевац, Кочане и Пуковац). Б. Челиковић констаује да су ови крајеви остали неистражени у склопу Цвијићевог пројекта истраживања насеља и порекла становништва српских земаља (мада се почетком XX века појавила вредна студија Владимира К. Петровића у издању ЈАЗУ у Загребу). Утолико су драгоцене студије локалних и преданих истраживача ширег простора Лесковачке котлине као што су Јован В. Јовановић и Драгутин М. Ђорђевић, који су се оглашавали на страницама Лесковачког зборника и других научних издања.

У опсежној студији о Лесковачком Поречју, предеоне целине претежно у доњем току реке Ветернице, Јован В. Јовановић је подробно обрадио природне одлике овог краја и његову прошлост, насеља, становништво, друштвени и привредни живот, развој просвете и културе. Посебно је анализирао физичке и психичке карактеристике становника Поречја, животне навике, религиозне и друге карактерне црте Поречана и особине

локалног говора. На крају је обрадио сва села Поречја, уз податке о родовима и њиховом пореклу (али није наводио и родовске славе). У још опсежнијој студији Јован В. Јовановић је на сличан начин обрадио подручја Лесковачког поља и Бабичке горе, која захватају источни сектор Лесковачке котлине. Посебно се осврнуо на старије фазе прошлости ове области (од праисторије до турског периода), као и на аграрно-правне односе у турском периоду. Овим студијама, као и о студијама о суседним крајевима (Доња Јабланица, Пуста Река и др.) Јован В. Јовановић се исказао као прави следбеник Цвијићеве антропогеографске школе. Три краћа прилога Драгутина М. Ђорђевића (о животу и народним обичајима у Лесковачкој Морави; о номадским сточарима Ашанима, који су зимовали са стоком у лесковачком крају; о некадашњој родовској заједничкој земљишној својини у лесковачкој области, као и у Врањском Поморављу и у Пчињи) употпуњују наведене антропогеографске, привредно-историјске и социолошке анализе Јована В. Јовановића.

Опсежна студија Владимира К. Петровића (о коме нема биографских података) с почетка XX века о предеоној целини с двоструким називом – Заплање или Лесковачко – доноси мноштво података о народном животу и обичајима становника овог краја. Поред детаљне анализе свих чинилаца свакодневног живота и рада становништва, студија садржи и прецизне описе правних и друштвених обичаја какви су постојали у породичним задругама, у односима супружника, као и односима родитеља и деце, у родбинским односима и односима суседа, као и током породичних и локалних светковања, уз изврстан избор лирских песама. Кроз сакупљене кратке, пословичне исказе из народа, Михаило М. Вељић (1976–1954, родом из Дебра) исказао је обичаје и веровања становника села Разгојне, под Бабичком гором, где је једно време службовао овај учитељ. Био је и вредан истраживач разних предела на територији данашње Србије и (Северне) Македоније.

* * *

Наведеним студијама и радовима у књигама 27, 36, 37, 40. и 41. из серије *Корени*, уз књиге 38. и 39. посвећене Врањском Поморављу, успешно је заокружена је историјско-етнографска и антропогеографска слика о насељима, пореклу становништва и обичајима широке области око средњег тока Јужне Мораве, коју данас најчешће означавамо као Југ Србије.

Милош Луковић